

A KGST tagállamok társadalomtudományi folyóiratainál jelentkező nyelvi korlátok leküzdésére irányuló vizsgálatok

Az eredeti dokumentumok nyelve – különösen nem latin írások esetén – komoly akadályt jelenthet, mely csak fordítással vagy idegen nyelvű összefoglalások közlésével hárítható el. Számos természettudományi, orvostudományi vagy műszaki területen csökkentik a nyelvi nehézségeket a képletek, táblázatok, ábrák, valamint a nemzetközileg használt szakkifejezések. Míg a fent jelzett területeken az egyes nyelvek részarányának és az idegen nyelvű szakirodalom hasznosításának vizsgálata már régóta folyik, addig a *társadalomtudományokban* – talán a tájékoztatástudomány kivételével – *ennek a kérdésnek felvetése is még csak a kezdetén tart.*

A társadalomtudományok – témájukat és végkövetkeztetéseiket tekintve – az adott ország politikai, szociális, valamint gazdasági adottságaitól függenek és annak kulturális-szellemi tradíciójába gyökereznek.

Az eddigi elemzéseket általában a felhasználó jobb információs ellátottságát szem előtt tartva végezték. A nyelvi korlátok áthidalására többek között, a központi információfeldolgozást, a folyóiratok teljes fordítását (cover-to-cover translations), központi fordítóirodák felállítását, továbbá a felhasználók fokozottabb nyelvi képzését említik. Hiányzik azonban annak áttekintése, hogy milyen feladat hárul az információs források kiadói a nyelvi korlátok leküzdésével kapcsolatban. Ezen a téren az áthidalás eszköze összefoglalók, több nyelvű tartalomjegyzékek vagy a nemzeti nyelvtől eltérő nyelven megírt – primer – cikkek közlése lehet.

Az UNESCO, az ISO és a KGST keretében nemzetközi szinten – de nemzeti szinteken is – kifejtett fáradozások ellenére, még csak ritkán találhatók a nagy nemzetközi szakbibliográfiákban az idegen nyelvű összefoglalókra vonatkozóan kielégítő adatok. Ez a helyzet a több nyelvű tartalomjegyzékek vagy a nemzeti nyelvtől eltérő nyelven megírt eredeti cikkek relációjában is.

A KGST országok fokozódó integrációjából adódó sokrétű problémák szükségessé teszik a nyelvi korlátok behatóbb vizsgálatát. Az elemzéshez kiválasztottak az ULB (Universitäts- und Landesbibliothek, Halle) állományából 7 bolgár, 51 cseh, 83 lengyel, 39 román, 95 szovjet és 23 magyar, összesen 298 természettudományi folyóiratot. A vizsgálatba nem vonták be azokat a folyóiratokat, amelyeknek témája erősen az adott országra koncentrálódott, továbbá a statisztikai évkönyveket, éves jelentéseket, valamint egyéb – hasonló jellegű – kiadványokat sem.

A megoszlásnak természetesen tükröznie kellett az egyes országokban kiadott összes folyóiratok arányát. Ehhez a *Statisticeszkij ezsegodnik sztran-cslenov szoveta ekonomiceszkj vzaïmopomosci* c. kiadvány 1973-ban közzétett – az 1972. évre vonatkozó – alábbi

adatait vették alapul. Az összes folyóiratok száma Bulgáriában 909, Csehszlovákiában 1213 (a napilapokkal együtt), Lengyelországban 3109, Romániában 635, a Szovjetunióban 6367, Magyarországon 853.

Az elemzés főbb eredményeit az 1. és 2. táblázat foglalja össze.

1. táblázat

Ország	Az összes vizsgált folyóiratok száma	Ezekből				
		Nemzeti nyelvű folyóiratok	idegen nyelvű tartalomjegyzékekkel	idegen nyelvű összefoglalókkal	Idegen nyelvű folyóiratok	Vegyes nyelvű folyóiratok
		%	%	%	%	%
Bulgária	7	71	100	60	–	29
Csehszlovákia	51	70	28	72	10	20
Lengyelország	83	77	72	77	13	10
Magyarország	23	30	71	71	57	13
Románia	39	56	64	73	21	23
Szovjetunió	95	96	42	24	2	2
Együtt	298	67	63	63	17	16

2. táblázat

	Orosz	Német	Angol	Francia
1. Eredeti cikk				
Bulgária	30	30	30	30
Csehszlovákia	8	18	18	16
Lengyelország	6	8	17	13
Magyarország	28	23	23	28
Románia	13	17	21	41
Szovjetunió	.	2	2	.
Együtt	28	23	24	28
2. Összefoglalások				
Bulgária	45	45	45	45
Csehszlovákia	47	45	33	18
Lengyelország	35	18	42	24
Magyarország	22	26	13	9
Románia	26	17	38	56
Szovjetunió	.	1	21	1
Együtt	31	25	32	25
3. Címfordítások				
Bulgária	75	15	30	30
Csehszlovákia	27	35	20	8
Lengyelország	39	12	45	28
Magyarország	17	13	9	13
Románia	29	7	28	44
Szovjetunió	.	12	43	15
Együtt	32	16	29	23

Az orosz, német, angol, francia nyelvű közleményeket hozó folyóiratok nyelvek szerinti százalékos arányát a 2. táblázat foglalja össze.

A négy világnyelven kívül az alábbi nyelvek fordultak még elő:

Eredeti cikkekben: olasz (Csehszlovákia 1, Magyarország 5, Románia 2); spanyol (Csehszlovákia 3, Magyarország 2, Románia 1).

Összefoglalásokban: olasz (Lengyelország 1, Magyarország 2, Románia 1); esperanto (Bulgária 1); jiddis (Lengyelország 1); latin (Csehszlovákia 1).

Tartalomjegyzékekben: spanyol (Lengyelország 1, Szovjetunió 3); japán (Szovjetunió 2); latin (Lengyelország 1, Csehszlovákia 1).

/WALTHER, K. K.: *Untersuchungen zur Überwindung Sprachbarrieren in gesellschaftswissenschaftlichen Zeitschriften aus Mitgliedsländern des RGW = Zentralblatt für Bibliothekswesen*, 90. köt. 2. sz. 1976. p. 53–57./

(Takáchné Tóth Mária)

A fordítás huszonhárom korlátozott szabálya

Peter NEWMARK, a modern nyelvek londoni főiskolájának tanára tanulmányában azt a kérdést elemzi, hogy a szokványos fordítási tevékenységnek – nyilván nem a műfordítói alkotó munkának – vannak bizonyos kötelező, az érdemi fordító munkát meghatározó szabályai. Helyesen abból indul ki, hogy lehetnek, sőt vannak is különböző fordításméletek, de ezek csak bizonyos szövegtípusokra érvényesek. Nincsen sem egyetlen érvényes átfogó fordításmélet, sem pedig általános egységes gyakorlat a változtathatatlanság tényezői, az eszményi fordítási egységek, a fordíthatóság foka, illetve az ekvivalencia és a kongruencia tekintetében. Ezért ha ebben a dolgozatban mégis *fordítási szabályokról* esik szó, ezek inkább olyan útmutatások, amelyekről a fordítók ösztönzést meríthetnek problémáiknak az előadottakkal való egybevetésére. Emiatt az itt összefoglalt huszonhárom szabályt már a dolgozat címében is csak fenntartással tekinti kötelező normának, s így jelzi őket „korlátozott” szabályokként.

A fordítói munka nem egyszerűen szavak átültetése a forrásnyelvről a célnyelvbe, hanem szókapcsolatoké. Ezért a szabályok jó része a szókapcsolatokot illeti, bár bőven adódnak problémák az egyes szavak célnyelvi megfelelőinek megválasztásában is, valamint a szövegezés, ill. a nyelvi szerkezet célnyelvi kiképzésében. Egy-egy szó bármit jelenthet. Minden fordítási műveletben a szöveg tehát a döntő tényező: átléphet minden szabályn, elméleten és elsődleges jelentésen.

A huszonhárom korlátozott fordítási szabály lényegét ezek után a következőkben ismertetjük:

1. A forrásnyelvben elfogadott szókapcsolatok megfelelőit a fordítónak fel kell kutatnia a célnyelvben, ha abban ilyenek vannak. Egy szókapcsolat két vagy három szótári egységből áll, ezeket rendszerint nyelvtani segédszavak kapcsolják össze. A kapcsolódás mikéntje meghatározza, illetve korlátozza valamennyi összetevő szó jelentését, kiiktatva lehetséges jelentéseik többségét. Ez a befolyásolás lehet az összetevők között kölcsönös és kiegyensúlyozott, de gyakrabban erősebb az egyik, mint a másik tagnál. Például az angol *to pay attention* = ügyel valamire szókapcsolatban a *to pay* = megterít, fizet ige lehetséges jelentéseinek a száma erősen lecsökken.

A szókapcsolat egy-egy nyelv szóképzésének rendszerbeli eleme. Lehet szintagmatikus-horizontális – ilyen esetekben közönséges szerkezetet alkot, és lehet paradigmikus-vertikális – ez utóbbi esetben olyan szavakból áll, amelyek ugyanahhoz a jelentésmezőhöz tartoznak, tehát helyettesíthetők egymást. De a kapcsolódó szavak képviselhetnek jelentésbeli ellentétet is.

A szintagmatikus-horizontális szókapcsolatok hét csoportba sorolhatók:

- ige + igenév,
- névelő + melléknév + főnév,
- határozószó + melléknév,
- ige + határozószó vagy melléknév,
- alany + állítmány
az állítmánynak csak egyetlen alanya lehet, pl. állathangok megnevezése esetében, az alannak a legmegfelelőbb állítmánnyal kell kapcsolódnia;
- mennyiséget kifejező szó + birtokviszonyjel + tárgyat kifejező főnév,
- mennyiséget kifejező szó + gyűjtőnév.

Szélesebb körűek és nem ennyire könnyen osztályozhatók az olyan szókapcsolatok, amelyek ún. *nominalizációkat* tartalmaznak, hozzákapcsolva egy tárgy vagy mértékegység nevét valamely nagyságra, összetételre, célra, eredetre, rendeltetésre stb. vonatkozó kifejezéshez.

A paradigmikus-vertikális szókapcsolatok olyan jól meghatározott hierarchiákra épülnek, mint a családi viszonyok, a színskála, a tudományos taxonómiák, a szervezeti alá- és fölérendeltségek stb. Ezekben az elemek nyelvi kifejezési formái nyelvenként eltérhetnek, noha a nyelven kívüli valóság teljesen azonos.

Az *antonimákról* (ellentétes jelentésű szavak), illetve a *szinonimákról* (rokonjelentésű szavak) a következők foglalhatók össze.

Az *antonimák* (ellentétes jelentésű szavak) három fő alapra épülnek:

- olyan valóságokra, amelyek egymást kiegészítve sorozatot alkotnak, pl. szárazföld, tenger, levegő, illetve amelyek fokozatbeli eltéréseket fejeznek ki, mint pl. közkatona, altiszt, tiszt;